

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 110

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Education

Volume 110

ЕДНА ВИЗИЯ НА БЪДЕЩИТЕ ПЕДАГОЗИ ЗА ЛИЧНОСТТА-ИДЕАЛ КАТО ЯДРО НА ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ЦЕЛ

МАРИЯНА ИВАНОВА ИЛИЕВА*

Резюме: Педагогическата наука съдържа много идеи за педагогическата цел. Студията представя смисъла на педагогическата цел, идеалите и ценностите – първичните и основните въпроси, присъщи на педагогическата наука и практика. Проучването изследва отношението на младите хора към преднамереността на педагогическата дейност и представя тяхната личност-идеал. Обект на анализ са личностните качества, които да се формират в младия човек, и идеята за целесъобразност в постигането на определени стремежи.

Ключови думи: педагогика, педагогическа цел, личност-идеал, личностни качества

ONE VISION OF THE FUTURE EDUCATORS FOR IDEAL PERSONALITY MODEL AS A CORE OF EDUCATIONAL GOAL

Mariyana Ivanova Ilieva

Abstract: The Pedagogical metatheory consist many ideas for the goal of education. The study presents the meaning of the pedagogical goal, the ideals and the values in education – the primary and fundamental questions inherent in the education and the science of pedagogy. The study examines the young people's attitudes to the intentionality of education and presents their ideal personality model. Object of analysis are the personality characteristics and the idea of expediency in achieving certain goals.

Keywords: pedagogy, pedagogical goal, ideal personality model, personality characteristics

* Имейл: m_i.ilieva@abv.bg

Увод

Педагогиката е нормативна, описателна и обяснителна наука, която изследва и посочва закономерностите, въпросите и проблемите, осъществяващи се в педагогическата практика. Един от основните ѝ проблеми е за целта, която трябва да се реализира като резултат от педагогическа дейност и взаимодействие. Още през Античността отделните мислители, извели своите педагогически схващания, определят трудността и значимостта в търсенето на отговори на два важни и взаимно свързани въпроси, а именно – какво желаем да постигнем в конкретна педагогическа дейност и взаимодействие и как да го осъществим?

Педагогическата практика е съвкупност от педагогически явления. Отделното педагогическо явление се организира и провежда с идеята за реализирането на определена цел. Този факт дава основа на някои автори да говорят за целенасоченост или преднамереност на педагогическото явление. Н. Чакъров посочва, че същността на всяко педагогическо явление е неговата преднамереност (Чакъров, Н., 1980, с. 19). То е неговата основна характеристика, която отличава педагогическата същност на определени дейности. В педагогическата литература съществуват многобройни схващания за целта, целеполагането, класификацията на целите, подходите за тяхното формулиране и реализацията им. Независимо от значението на целеполагането в съвременната наука няма непротиворечива и единна концепция за съдържанието на педагогическата цел. В известна степен това е обусловено от факторите, които имат съществено влияние върху целеполагането. Проследявайки развитието на педагогическата наука и усъвършенстването на педагогическата практика, се наблюдава, че въпросът за целта е основен. Отделните автори извеждат своите концепции, но формулирането на конкретна педагогическа цел е в зависимост от динамиката на културата, социалния опит, политическия и философския светоглед на конкретно общество.

Педагогическата дейност и взаимодействие между субекти се определя като един от значимите фактори за изграждането на отделната личност, подготовката ѝ за социалния живот и нейното самостоятелно съществуване, поведение и активност в обществото. В същността си педагогическата цел се отнася до формирането на определени качества, съдействие за индивидуалното развитие и предпоставка за социалната реализация на отделния човек не само като личност, но и като творец за дадено общество, от което той е неделима част. Приобщаването на подрастващия човек към педагогическата цел е основна предпоставка за мотивацията и активността му, а това е важен момент за осъществяването и превръщането ѝ в резултат.

Теоретично-емпиричното изследване, представено в настоящата студия, е посветено на отношението на част от младите хора към преднамереността на педагогическата дейност и взаимодействие. Обектът на научното изследване

е педагогическата цел, а предмет – идеята за значението на целеполагането и целесъобразността на действия при постигането на определен стремеж и намерение. Работната хипотеза е, че в определена степен външно формулираната педагогическа цел съответства на идеята за основните ѝ компоненти в житейско-педагогическите схващания на младия човек, което съдейства за приобщаването му и реализацията ѝ. Целта на научното изследване е да проучи разбирането на младите хора за значимите качества, които е необходимо да се формират у човека в педагогическата дейност и взаимодействие, кои фактори имат голямо влияние върху личностното му развитие и в каква степен пред младия човек е важна идеята за целесъобразност в постигането на определени стремежи. В контекста на така формулираната цел се обособяват следните основни задачи:

1. Да се изведе хипотетичен модел на личност-идеал като педагогическа цел, съдържащ значимите личностни качества.
2. Да се посочат факторите, които според младежите имат най-голямо значение за формирането на личността.
3. Да се анализира статусът на личността-идеал в съзнанието на младия човек.
4. Да се представи житейското педагогическо разбиране на младия човек относно идеята за целесъобразност в постигането на определени стремежи.

Студията е структурирана в два взаимно свързани компонента. Теоретичната реконструкция на отделни водещи концепции в проблематиката на педагогическата телеология е методологична и методическа основа на емпиричното изследване, описанието и анализа на постигнатите резултати.

Основни концепции в педагогическата телеология¹

Уточняване на някои понятия в проблематиката

Понятието е основна форма на мисленето, която отразява съществените свойства, връзки и отношения на предметите и явленията. То е логически оформена обща мисъл, схващане и разбиране, продукт и средство на мисленето, със съдържание и обем. Понятието е и резултат от познанието (Български тъл-

¹ Педагогическата телеология, и в частност отделните научни области в педагогиката, съдържа концепции за педагогическите цели, възпитателните цели, целите на обучението и образователните цели. В тази част на студията се представят концепции на различни автори относно отделните педагогически, възпитателни и образователни цели, с което се интерпретират различни феномени. Това е богатството на една наука. Многообразието дава възможност за по-пълна представа на разглежданата проблематика и е обусловено от факта, че формирането на личността на подрастващия се реализира в резултат от възпитанието, обучението и образованието, които имат своите конкретни цели.

ковен речник, 1994, с. 687). Негови функции са да разделя, идентифицира и класообразува. Всяка наука има понятиен апарат и своя система от категории. Анализът на спецификата на отделното понятие е необходим за посочване на характеристиката, определяне на неговото място и отношението му към останалите понятия. В педагогическата литература няма систематизиран категориален апарат. Според Н. Чакъров основната причина за това е сложността на учебно-възпитателната дейност, което води до съдържателно припокриване при дефинирането на педагогическите понятия (Чакъров, Н., 1971, с. 140). Д. Цветков класифицира педагогическите понятия според йерархията на човешкото познание в три големи групи – глобални, понятия категории на общата педагогика и частнопедагогически (Цветков, Д., 1988, с. 36). В хуманитарните науки, в частност педагогическата наука, съществуват различни разбирания, свързани с въпроси от педагогическата телеология. В този смисъл специалният анализ и изясняването по обем и съдържание на всяко понятие е необходимо, за да се избегнат логическите противоречия и неясноти.

Телеологията е философско учение за целенасочеността и целесъобразността на всички природни явления и на човека. Етимологичният произход на думата е от старогръцки език, където *teleos* означава достигнал целта; и *logos* е учение, наука, според което всичко в света е целесъобразно (Философски речник, 2009, с. 791). Първата последователна концепция в телеологията е разработена от Аристотел (384–322 пр.Хр.), според когото всеки предмет има свое предназначение, носи в себе си активно целеполагащо начало и същевременно с това всички природни цели са подчинени на една по-висша цел. Всяка педагогическа дейност, на два или повече субекта по своята същност и взаимодействие между тях, има преднамереност и изисква специална организация. Паралелно с това е един от основните проблеми в педагогическата наука. Въз основа на тези идеи в исторически аспект отделни мислители извеждат философското понятие „телеология“ и формулират определена научна педагогическа област. В този смисъл терминът придобива и педагогически характер в конкретна проблематика, а именно **педагогическа телеология**, като основно направление в разработването на същността и съдържанието на педагогическите цели.

Понятието **цел** означава идеалният резултат, желаното състояние, към което човек се стреми и за постигането на което той предприема определени действия. Това е конструкт, който изразява: хипотетична детерминанта на поведение; идея, образ или мисъл, която е изходна точка за определено поведение; събитие, към което се стреми даден човек; изпреварващо предвиждане в съзнанието на резултата, за достигането на което са насочени действията на човек; идеален субективен образ на желан бъдещ резултат от определени дейности и действия (Радев, П., 2013, с. 427). Отнесено към педагогическата реалност, това е формирана личност в съответствие с определени и осъзнавани социални условия и изисквания, разбрана като набор от присъщи ти-

пични качества. **Педагогическата цел** е идея (идеален образ) за резултата от педагогическата дейност и взаимодействие. Педагогическите цели се обособяват в три големи групи: стратегически цели (крайни цели); тактически цели (оперативни цели); ситуативни цели (текущи, краткосрочни цели). В научното изследване вниманието е насочено към най-общите, крайни цели, изискващи продължителен период от време за постигането им.

Педагогическата практика е разнообразна и вътрешно нехомогенна, поради което съществуват различни видове диференциация. Една от тях е глобалната диференцираност според основните видове педагогическа дейност – обучение и възпитание (Попов, Л., 2006, с. 28). Въз основа на тази концепция педагогическите цели могат да се конкретизират в цели на възпитанието и на обучението. Педагогическата наука изследва и конкретизира: **възпитателни цели, цели на обучението и образователни цели**. Посочените понятия, заедно с термина „педагогическа цел“, не са синоними. Всяко едно от тях се отнася и отразява определени равнища на педагогическата реалност, а именно възпитанието, обучението и образованието².

Понятието „цел“ е в пряка корелация с термините „целенасоченост“, „целепологане“ и „целесъобразност“. **Целенасочеността** е свойство и нагласа на личността, което се проявява в решителност и настойчивост в поведението на човек. Тя е свързана с метакогнитивното познание и предполага разбиране на перспективите, точно планиране и отговорност. **Целепологането** е формулиране на цели и намерения, които са конкретизиран компонент на някакво събитие (Радев, П., 2013, с. 427). Целта, целепологането и целенасочеността са неразривно свързани с **целесъобразността** на действията, постъпките, мислите, желанията и намеренията на обществото, групата и личността. Тя означава определен вид последователност на явленията и действията на човека, който въз основа на своята мотивация да достигне до постигането на конкретна цел.

² Възпитанието се определя като „вид педагогическа дейност, подпомагаща усвояването на опит (знания, умения, нагласи) за системите от интелектуални, нравствени, естетически, физически и пр. ценности и отношения с цел формиране на определени качества и черти на човешкия характер и цялостното развитие на личността“ (Чавдарова-Костова С. и др., 2012, с. 28). Обучението се определя като „вид педагогическа дейност, чрез която се осъществява предаването и усвояването на отделния човек на определен социално обусловен минимум опит (знания, умения), свързан с основите на науките и най-значимите страни от практическата дейност, който гарантира за него и за обществото пълноценната му социална реализация и професионална интеграция и подпомага личностното му развитие“ (пак там). „На най-общо педагогическо равнище образованието може да се определи като сложен, преднамерен, целенасочен и организиран процес на взаимодействие (дейност) между определени фактори на социалната среда и хората, в рамките на който се осъществява непрекъснатото предаване от страна на тези фактори и усвояване от страна на отделния индивид на значими страни на съвкупния социален опит с цел подпомагане на цялостното развитие на човека и социалното възпроизводство и развитие на обществото“ (пак там, 27–28).

В педагогиката проблемът за педагогическата цел се разглежда в социалнопедагогически и методически аспекти. От гледна точка на първия посочен аспект въпросът се отнася до „оформянето на някаква представа за социален тип личност, който се приема като идеал за педагогическата дейност на двата субекта“ (Попов, Л., 2006, с. 114). Чрез продължителна педагогическа дейност е необходимо ръководеният педагогически субект да придобие характеристиките на **личността-идеал**.

Понятието **идеал** изразява висша ценност или принцип, който даден човек преследва като цел. Това е образец на лични качества и способности, поведение и отношения между хората. Личността-идеал е крайната педагогическа цел пред двата педагогически субекта. В контекста на проблема за личността-идеал като педагогическа цел възникват два основни въпроса, свързани с определяне на статуса ѝ и нейните конкретни характеристики. В педагогическата наука се извежда концепцията за две разновидности на личността-идеал, а именно – реална и хипотетична. Реално съществуваща или съществувала личност приема статуса на педагогическа цел за педагогическите субекти, доколкото се отличава със свои личностни особености от останалите хора. Определянето на една личност за идеал се реализира изкуствено от човека, който я издига и приема, т.е. от реципиента. **Реалната личност-идеал/личност-пример** е носител на белезите на личностната ограниченост. Независимо че в съзнанието на реципиента е „идеална личност“, тя е ограничена по отношение на конкретни регионални особености на обкръжаващата я социална и природна среда, историческите условия, природните ѝ дадености и половата диференциация. Реалната личност-пример има разновидности. Такива са:

- изцяло положителен идеал – това е личност, която реципиентът безкритично възприема изцяло с разнообразните ѝ характеристики;
- селективен или едностранчив идеал – личност, която реципиентът възприема само отделни нейни характеристики;
- изцяло отрицателен идеал – това е личност, която изцяло се оценява негативно от реципиента и той не желае да прилича на нея;
- еkleктичен идеал – това е сумарен модел на личност, който е получен чрез съчетаване на реални характеристики на различни хора.

Хипотетичната личност-идеал е мисловен модел. При него е важен авторът му. В отделни случаи моделът е резултат на дълбоки теоретични разсъждения, а в други – е неосъзната представа за необходими качества. Статусът на личността-идеал, независимо от своята разновидност, е променлив и е обусловен от светогледа на реципиента, който търпи във времето развитие (пак там, 116–123). В теоретико-емпиричното изследване статусът на личността-идеал на младия човек се анализира в контекста на тази концепция.

Същност на целта в педагогическата дейност и взаимодействие

Според философско-социологическото определение целта е мислен и желан резултат от някаква дейност. В педагогиката целта е мислен и желан (възможен и очакван) резултат от учебно-възпитателната дейност, като се отчитат благоприятните и неблагоприятните условия. С появата на теоретичната педагогика в началото на XIX и до първото десетилетие на XX в. въпросите за педагогическите цели придобиват първостепенно значение. Педагогиката се разделя на две равностойни и взаимосвързани части – телеология и методология. Педагогическата телеология обхваща проблемите, свързани със социалните изисквания към подготовката и развитието на човека, с целите и задачите педагогическата дейност и взаимодействие, както и подхода за тяхното формулиране. Това развитие е обусловено от възгледите на един от класиците на педагогическата наука Йохан Фридрих Хербарт (1776–1841), който създава една цялостна педагогическа система, в основата на която поставя целта на възпитанието. В своето произведение „Обща педагогика, изведена от целта на възпитанието“ той определя важното място на преднамереността при организирането на възпитаващото обучение, като посочва, че е изключително необходимо да знаем какво желаем да постигнем, когато започваме да възпитаваме, и какво изискваме да се възпитава. Немският педагог пише: „Целта на възпитателя трябва да бъде пред него като географска карта или евентуално като плана на един добре застроен град, при който посоките взаимно очертават еднакви форми и където окото и без предварителни упражнения само се ориентира“ (Хербарт, Й., 1990, с. 34).

Сходен е възгледът на един от съвременните водещи учени в областта на педагогиката – Волфганг Брезинка, който подчертава, че няма възпитание без възпитателни цели, които като идеали и норми не са естествен факт, а културни или институционални – създадени са от хора, въведени и признати за действителни. В своите схващания той добавя, че смисълът на възпитанието е да съдейства на възпитавания да получи онези качества на личността, които означават способността да живее самостоятелно и свободно, като обединителното понятие за това е „способността да се справяш с живота“ (Брезинка, В., 1994, с. 44). Той посочва, че възпитателните цели са представите за идеалите на личността, които водят към отделни личностни качества или добро изпълнение на задачите. Те са съставна част от културата на всяко общество и важат за всеки негов член. Брезинка ги обособява на обществени, колективни и индивидуални идеали и ги определя за съществени и най-значимите възпитателни цели. Според него те са детерминирани от нарастването на количеството различни дейности, които трябва да изпълнява всеки човек в дадено общество. С обществената интензивност се увеличава и количеството на възможните възпитателни цели. Те са динамични и променливи в зависимост от културното развитие. В съвременния свят изискванията към отделния

човек се увеличават непрекъснато, а това предполага по-точна йерархия на възпитателните цели, която позволява ясно да се определят съществените и второстепенните. В своите схващания В. Брезинка посочва, че в педагогическата наука по своята същност някои от възпитателните цели могат да се характеризират и като неизменчиви, постоянни и универсални. По отношение на константността той извежда три комплекса, които счита, че са с най-голяма постоянност и най-широко разпространение.

✓ Първият комплекс постоянни възпитателни цели обхваща схващания, които още от Античността са известни като идеал на формалното образование на духовните сили. Това е идеалът на функционалната способност на психическите инструменти за ориентиране и действие, като възприятийна, волева и мисловна способност.

✓ Вторият комплекс универсални и константни възпитателни цели се описва с понятието „самодисциплина“, като способност за готовност и самодисциплинираност. Това са необходими придобити норми, поведение, добродетел, които са важна предпоставка за живота на личността.

✓ Третият комплекс константни възпитателни цели накратко може да се характеризира като способност за солидарност, социална компетентност и готовност за социално поведение (пак там, 44–46).

Важна постановка в схващанията на В. Брезинка е, че на метатеоретично равнище се извеждат понятия, бедни на информация, които остават константни, ако не се доведат до конкретизация. Като пример той посочва случая с възпитателни цели като „способност“, „добродетел“, „знание и умение“. Според него е необходимо те да се изяснят по съдържание чрез своите видови понятия, които изразяват качествата, принадлежащи към родовото понятие и са обусловени от тях – какъв вид способност, добродетел, знания и умения се изискват. Конкретното съдържание на определени видове подлежат по-често като възпитателни цели на промяна, отколкото съдържанието на стоящите над тях по-обща цели.

В. Брезинка, в средата на 90-те години на XX в., формулира своите изисквания за яснота при промяната и усъвършенстването на възпитателните цели, което е обусловено от настъпилите трансформации след края на Студената война, през 1991 г., и бързия темп на развитие на човешкото общество. На първо място той поставя необходимостта от разбиране и изясняване, че идеалите на личността за добър живот са неотменни, което е валидно за индивидуалния и обществен съвместен живот. Според него това са основните идеали, които важат за всички граждани, а заедно с това за идеалите, които са специфични за групите с особени задачи или особени убеждения. Второто изискване се отнася до признаване като възпитателна цел това, което е действителна цел. Възпитателните цели са идеални психически диспозиции или предвиждани качества на личността и трябва да се изразяват с приложими понятия. В контекста на това той посочва, че формулировките „разгръщане на

личността“ или „самоосъществяване“ не са възпитателни цели поради две основни причини. Първата от тях е, че не означават резултат, а процес. Втората причина е, защото планираният резултат от процеса – „всестранно развита“ или „самоосъществена“ личност – може да има всички възможни качества и не е показател за ориентиране. Паралелно с това той добавя, че не всичко, заложено в човека като възможност, заслужава да бъде „свободно“ или „напълно разгърнато“, или реализирано. Друго изискване, поставено от Брезинка, е да се отдава по-голямо значение на относително по-конкретни цели, от които всеки човек може да си представи за какво човек е подготвен, и по-малко значение да се отдава на най-абстрактните възпитателни цели. Необходимите относително голям брой възпитателни цели, съответстващи на отделните потребности, трябва да се поставят в конкретна последователност и да имат своя йерархия по отношение на основни и второстепенни възпитателни цели. На последно място в своите изисквания той поставя необходимостта от ясно познание на света и човека, за да се диференцират безполезните илюзии от богатите идеали. Той добавя, че е опасно, когато идеалите и възпитателните цели са „изнамерени мисловни образи, опростени конструкции, които бързо загубват връзката с човешката реалност, особено когато са много на брой и се комбинират в системи“ (пак там, с. 37). Необходимо е да се определят границите при осъществяването на възпитателните цели, което се отнася до способността на личността за рационална обработка на информацията, и да не се надценява самоуправлението, както и способността за вглъбяване и любов (пак там, 35–37).

В друг аспект на проблематиката в педагогическата телеология се поставят въпросите за педагогическата цел и пряката ѝ корелация с останалите компоненти на учебно-възпитателния процес – съдържание, методи, средства, форми за организация и контрол. В контекста на това се разглеждат статусът на целта спрямо останалите елементи от педагогическото явление, което се определя като вид връзка между два субекта, при която се предава/овладява частичен социален опит, или ограничено количество педагогическо съдържание, целенасочено и по специфично организиран начин (Попов, Л., 2006, с. 34). От определянето на целите в най-голяма степен зависи изборът на съдържание, методите и средствата на обучение и възпитание. Целта е в сложни взаимоотношения със средствата и условията. Взаимоотношението на цели и средства е важен проблем (Иванов, Ив., 2004, с. 103). Друга постановка относно статуса на педагогическата цел определя нейната детерминираност от съдържанието, средствата и резултатите. Този статус означава, че „когато се ориентира към избора и формулирането на дадена цел, ръководещият субект (възпитателят или учителят – б.а.) предварително взема под внимание: съдържанието, което ще разработва; средствата, които са необходими, и постигнатите до момента резултати от ръководените субекти (възпитаници или ученици – б.а.) – техните учебни постижения и равнища на възпитаност“ (Попов,

Л., 2006, 129–136). Вторият вид статус е детерминиране на съдържанието, методите, средствата и формите от целта, което означава, че „формулираната цел предполага избора на компонентите съдържание, методи, средства и форми“ (пак там, с. 134).

Съдържание на целта в педагогическата дейност и взаимодействие

Всяка епоха има своя идеал като педагогическа цел. В Античността идеалът е хармонично развитата личност – духовно-нравственото и физическото съвършенство, съчетано с политическа зрялост. През Средновековието това е идеалът за рицаря – благородство, вяност, служба за своя крал и Бог. В епохата на Просвещението идеалът е знаещият човек. Според руския философ и публицист Н. А. Бердяев (1874–1948), през първата половина на XX в., е необходимо да се насочи вниманието към идеала на човек-творец, осъществяващ своето призвание в света и реализиращ дадените му от Бога заложби. Цялостният идеален образ на човека е в смисъла на творческото му призвание, което може да се осъществи в различни сфери и в различни професии. Образованието предполага духовното израстване на човека, укрепване на неговата нравствена самодисциплина: то преобразува йерархичния смисъл, ценности, установки, мотиви на личността, извежда хармоничното съотношение на разсъдъчен, рационално-интелектуален, съзнателен, чувствен и деятелен човек (Бердяев, Н., 1994, с. 186).

Отделни изследователи в областта на историята на човешката еволюция извеждат идеята за историческия кръговрат, при който през определен период се насочва вниманието към идеи от миналото, забравени в конкретен етап поради общественото разбиране и културното развитие на даден социум, като се извежда тяхната значимост и актуалност. Този кръговрат може да се наблюдава и в историческото развитие на концепцията за педагогическата цел. Съвременният свят в търсенето на усъвършенстването на педагогическата цел се доближава отново към идеята на Античността.

Според Нел Нодингс педагогическите цели трябва да се осмислят от позицията на днешния ден. Те се различават не само по отношение на времето и културите, но и според индивидите дори в рамките на един и същи индивид. Определянето на някого за „най-великия“ или на определен принцип, добродетел или цел за „най-важните“ се сблъсква с плуралистичния подход на постмодернизма. Добродетелите не са качества на хората, а на взаимодействията и отношенията, което води до различия в интерпретацията и извеждането на разнообразни цели (цит. по: Иванов, Ив., 2004, с. 106).

В търсене на преодоляването в голяма степен на механичното запаметяване и възпроизвеждане, и не просто количествени показатели в учебно-образователния процес при предаването и овладяването на конкретни знания, уме-

ния, навици, възгледи и убеждения, норми и форми на поведение, ценности и отношения, е необходимо да се насочи вниманието към формиране на физиката и психиката, на устойчиви ценностни нагласи, разгръщане на таланта, създаване на трайно отношение към изкуството и философията. Този процес е път за формиране на човека чрез култивиране на система от граждански, нравствени и интелектуални добродетели. В този смисъл е важно да се посочи и да се следва постигането им в педагогическата реалност изведените от Жак Делор „Четири стълба на образованието“, с което формулира четири фундаментални цели на образованието, а именно:

1. Да се научим да знаем, което означава да овладеем способността да разбираме.

2. Да се научим да правим, така че да успяваме да бъдем градивни при всякакви условия.

3. Да се научим да живеем заедно, така че да участваме и да сътрудничим с останалите хора във всички човешки дейности.

4. Да се научим да бъдем, а това означава да се движим напред и се обущава от предишните три принципа. Образованието трябва да се приема като цялостен жизнен опит, да се свързва не само с усвояването, но и с прилагането на наученото и да се фокусира както върху индивида, така и върху неговото място в обществото (цит. по: пак там, с. 112).

В контекста на тези четири фундаментални образователни цели можем да добавим идеята на Хауърд Гарднър, един от водещите учени и психолози в областта на когнитивното развитие и педагогиката със своята теория за множествената интелигентност, който посочва, че целта на образованието е да се помогне на хората да използват ума си по-добре. А според швейцарския биолог, психолог, логик и философ Жан Пиаже (1896–1980) принципната педагогическа цел в училищата трябва да бъде създаването на мъже и жени, които са в състояние да правят нови неща, не просто да повтарят това, което други поколения са направили.

Крайната педагогическа цел е не само възприемане на идеи и натрупване на знания, а преди всичко умение да се прилагат и дори да се извеждат новаторски възгледи. Това се реализира чрез провокиране на активност от страна на подрастващите. „Човек, който е само добре информиран, е най-безполезният досадник на божията земя...“, пише английският математик и философ А. Уайтхед (1861–1947). Културата е дейност на мислене и възприемане на красотата и благородните чувства, а разпокъсаните сведения, които се представят на подрастващия човек в организираното образование, нямат нищо общо с нея (Нисбет, Дж., 1994, с. 8).

От една страна, педагогиката е длъжна да направлява формирането на индивидуалността на личността, да способства за неговото самосъзнание и „самодетелност“, а от друга – преследваната цел е формирането на човек, умеещ и желаещ да живее с другите хора, както и да възпита у него хума-

нистични идеали и ценности. Възпитанието и обучението съдействат за придобиването на индивидуални компетентности. Целите трябва да са насочени младият човек да бъде:

- учещ през целия си живот;
- да бъде страстен;
- да бъде готов да поема рискове;
- да бъде в състояние да решава даден проблем;
- да мисли критично;
- да може да гледа на нещата по различен начин;
- да може да работи самостоятелно и в екип с други хора;
- да бъде креативен;
- да се грижи и да усеща желанието си да е част от своята общност;
- да постои постоянно;
- да има почтеност и самоуважение;
- да има морален кураж;
- да може да използва света около него и да говори, пише и чете добре;
- истински да се радва на живота и работата си (Littky, D., 2014).

В съвременния свят изискванията към всеки човек, част от дадено общество, са свързани с притежанието на определени личностни качества, които са основна предпоставка за неговата социална и професионална реализация. В отделните концепции, част от теориите на личността, се дефинират различни по съдържание важни качества. На общо абстрактно равнище се наблюдава акцентирането на т.нар. здрава личност, притежаваща някои от следните черти:

- способност да общува;
- добър слушател и съветник;
- креативност;
- силна убеденост;
- компетентност в някои области;
- грижа за здравето, външния вид и тялото, самочувствието и благоденствието си;
- позитивно отношение към хората и случващото се;
- приемане на другите хора каквито са и неналагане и опит да ги променят;
- емоционална стабилност;
- отговорност за собствената си съдба и развитие;
- адаптивност и адекватност;
- любопитство за новото;
- проява и самостоятелна обективност и мотивация;
- упражняване на предизвикателството пред нови цели и преживявания (Радев, П., 2013, 209–210).

Образователната система има своите цели. Тяхната йерархия е: глобални цели на средното образование, главни цели по степени на образование, общи цели по културно-образователни и професионални области, основни цели по учебни дисциплини, специфични цели по раздели и теми (Чавдарова-Костова, С. и др., 2012, с. 248). В настоящия закон за предучилищното и училищното образование, в чл. 5 (1), са обособени следните основни цели:

- ✓ интелектуално, духовно-нравствено, физическо, емоционално и социално развитие и подкрепа на всяко дете и на всеки ученик съобразно възрастта, потребностите, способностите и интересите му;
- ✓ съхраняване и утвърждаване на българската национална идентичност;
- ✓ придобиване на компетентности за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните общности;
- ✓ придобиване на компетентности за прилагане на принципите за устойчиво развитие;
- ✓ ранно откриване на заложите и способностите на всяко дете и ученик и насърчаване на развитието и реализацията им;
- ✓ формиране на устойчиви нагласи и мотивация за учене през целия живот;
- ✓ придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите на
- ✓ демокрацията и правовата държава, на човешките права и свободи, на активното и отговорното гражданско участие;
- ✓ формиране на толерантност и уважение към правата на децата, учениците и хората с увреждания;
- ✓ познаване на националните, европейските и световните културни ценности и традиции;
- ✓ придобиване на компетентности за разбиране на глобални процеси, тенденции и техните взаимовръзки;
- ✓ придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите, правилата, отговорностите и правата, които произтичат от членството в Европейския съюз (Закон за предучилищното и училищното образование, 2015).

В началото на XXI в. хуманитарните науки, в частност педагогиката, извеждат идеята за формирането на конкретни личностни качества, което може да се постави в зависимост и с представеното изискване на В. Брезинка относно формулирането на определено съдържание при поставянето на конкретна цел на педагогическата дейност и взаимодействие.

Осъществяването на педагогическата цел в социалната реалност е в зависимост от професионалната компетенция на педагога и от активността на подрастващия, неговото самостоятелно развитие и цялостност. Необходимо е педагогическата цел да е насочена не към формиране на възгледи и убеждения, а към развиване на личностни качества, които се възприемат от общество-

то като израз на индивидуалност. Паралелно с това достигането на хармония между външните влияния и вътрешните импулси за поведение, разкриване на противоречия в реалността, критичност към предлаганите отвън ценности и норми, и изграждане на творчески характер на всяка дейност на личността.

Постановка на емпиричното изследване

За целта на емпиричното изследване е подготвена една анкетна карта (вж. Приложение 1). В обобщен вид въпросите в анкетната карта могат да се обособят в три групи:

- Първата група включва въпроси, свързани с педагогическата цел и факторите, които имат силно влияние върху формирането на личността.
- Втората група съдържа въпроси, отнасящи се до личност – идеал/личност – пример на анкетирания, личното му отношение спрямо целенасочеността при постигането на определени стремежи.
- Третата група обхваща въпроси, извеждащи конкретни демографски данни.

Съдържателните въпроси са общо пет на брой, като четири от тях са открити, а един – закрит. Основанията за избор на открити въпроси са свързани със спецификата на самото изследване, а именно – откриване на качествата, които личността-идеал трябва да притежава. Изброяването на ограничен и определен от изследователя брой качества би ограничило респондентите и би ги подвело в логическата рамка и предпочитанията на самия изследовател. Поради това е предпочетен отвореният формат въпроси, при които изследваните лица могат свободно и съобразно своята гледна точка да изразят мнението си.

В анкетното изследване взеха участие 45 студенти от Факултета по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, специалност Педагогика, първи курс, редовна форма на обучение. Участниците са подбрани с оглед на бъдещата им реализация като педагогически специалисти (учители, педагогически съветници, педагогически консултанти и др.), при които личната гледна точка за педагогическата цел има специфично място и влияе както върху обучението им по Педагогика, така и върху бъдещата им педагогическа дейност. Личните нагласи и ценности на педагогическите специалисти несъмнено играят двойствена роля. От една страна, те са филтър, през който се пречупват теоретичните концепции и идеи в педагогическата наука в хода на тяхното усвояване от отделната личност. От друга страна, педагогическия специалист несъмнено, със своите лични идеи и концепции, оформени в някаква степен в процеса на неговото висше образование, влияе върху педагогическите цели, които ще поставя в своята бъдеща професионална кариера. Ето защо за настоящето научно изследване представлява интерес гледната точка към педагогическата цел и към личността-идеал на бъдещите педагози, които

са в началния етап на своето обучение и все още не са повлияни в идеите и нагласите си от теоретичните парадигми в педагогическата наука. Това може да се заложи като първи етап на едно сравнително изследване върху влиянието на обучението във Факултета, като в края на тяхното обучение се изследва и анализира степента на промяна и устойчивост по отношение на съдържанието на педагогическата цел и личността-идеал.

Броят на изследваните лица, макар и не толкова голям, е обоснован от спецификата на изследването и от неговия сондажен характер. Ориентацията към основно отворени въпроси налага необходимостта изследователската извадка да се ограничи до обем, удачен за обработка, която ще позволи извеждането на фокусирани и достатъчно ясни резултати.

Аргументите, посочени по-горе, дават основание в изследването да се включат именно студенти от първи курс, специалност Педагогика, редовна форма на обучение, голяма част от които, традиционно, постъпват в Университета непосредствено след завършване на средното образование. В задочна форма на обучение присъства по-голям дял студенти, които, по един или друг начин, имат опит в образователната система и, в този смисъл, са повлияни от практическата педагогическа реалност във формирането на своите концепции за личността-идеал и за педагогическата цел като цяло.

Изследваните лица се разпределят по пол и възраст както следва:

✓ 35 са от женски пол (77,78%);

✓ 9 са от мъжки пол (20%);

✓ едно анкетирано лице не е посочило своя пол (2,22%).

От анкетираните студенти 91,11% са на възраст между 18 и 25 години, 8,89% са на възраст между 26 и 44 години.

Анкетното проучване е проведено през м. октомври, в началото на академичната 2016/17 година.

Методът, който е използван в изследването, е анкетиране, включващ математико-статистическа обработка на данните, количествен и качествен анализ, и описание на резултатите.

Първият въпрос от анкетната карта е открит и предполага изброяване на неограничен брой качества, които да се формират у младите хора в процеса на тяхното обучение и възпитание. Поради открития въпрос за анализ на резултатите е необходимо тяхното класифициране под определена категория (Бижков, Г., В. Краевски, 1999). В отделните науки, сред които психологията и педагогическата психология, разглеждащи качествата на личността, съществуват различни класификации. За методологична основа при извеждането на конкретни категории се използва една от водещите в педагогическата психология структура на човешкия характер, при която жизнената насоченост е определен като „водещ“ компонент на системата характер (по-подробно вж.: Десев, Л., 1999). В тази концепция **жизнената насоченост** се определя като съвкупност от потребности, интереси и идеали. Тя се формира под влиянието

на социални условия на живот и възпитание в процеса на човешкото развитие. В зависимост от преобладаващите потребности, интереси и идеали – морални, материални, духовни, лични, обществени и разнообразните отношения между тях, се формира своеобразен характер на човека, на неговите действия, мисли и преживявания. Жизнената насоченост има активна и действена роля, обуславяща изборителните отношения на личността към действителността.

Моралните и комуникативните свойства се определят като съвкупност от нравствени убеждения и морални привички, комуникативни особености, които се проявяват в общуването между хората и изразяват отношението на човека към човека, както и оценки и самооценки.

Волевите и интелектуалните свойства обхващат активност, организираност, твърдост и качества на мисленето. Волевите качества на характера са разнообразни в зависимост от трудностите и условията, при чието преодоляване се формират и проявяват. Те се обособяват в три основни групи:

1. Черти на активността или на постоянната готовност за действие и прилагане на собствените сили като решителност, самостоятелност, смелост и инициативност.

2. Черти на организираността, която се изразява в умението на човека да подчинява поведението и дейността си на определени принципи и да подрежда по значение целите и желанията си, и се проявява в самоконтрол, самообладание, дисциплинираност и увереност в собствените си сили.

3. Черти на твърдост, които са свързани с полагане на волеви усилия продължително време, като търпеливост, упоритост, постоянство, решителност и самообладание.

Познавателната дейност, по-специално мисленето и качества на ума, а именно бързина, ясност, сила, дълбочина, продуктивност и критичност, обуславят човешкия характер и му придават определена уникалност. Наличието или липсата на гъвкав ум или закостенялост, инертност на мисълта, повърхност или дълбочина на мисленето, бърза или бавна ориентация в нови и сложни ситуации, слаба или много добра наблюдателност са важни особености като интелектуални или познавателни черти, част от качествената характеристика на личността.

Емоционални-динамичните прояви са съвкупност от чувства и темперамент. Безразличието, равнодушието, обичта или омразата характеризират качествените особености на личността. Темпераментът е относително устойчивата характеристика на човешкото поведение и определя качества на характера като уравновесеност или неуравновесеност, общителност или затвореност, повишен или понижен тонус (Десев, Л., 1999, 209–213).

Въз основа на посочената концепция личностните качества, които са посочени от анкетираните лица, се групират в четири групи, а именно: жизнена насоченост; морални и комуникативни свойства; волеви и интелектуални свойства; емоционални-динамични прояви.

Личностното формиране на младия човек не се осъществява само в училищна среда. То е синтез на потребностите на отделната личност и на обществото. В проблематиката за развитието на личността се разработват и извеждат схващания за социалната и биологичната му обусловеност. За личностното развитие на човека от съществено значение са социалната и природната среда. Социалната среда се определя като съвкупност от материални и духовни човешки ценности, съдържащи в себе си опита, натрупан в дейността и познанието, и съвкупността от социалните взаимоотношения, в които личността встъпва в процеса на общуването и дейността. Нейното влияние може да се обособи на две общи равнища. Първото от тях е на равнище макроструктура, като влиянието се осъществява чрез социално-политическото устройство, чрез степента на икономическо и духовно развитие и чрез жизнения стандарт, общочовешките и националните нравствени ценности и традиции. Второто равнище обхваща формалните и неформалните микроструктури, а именно семейство, приятелски кръг, професионални общности. В процеса на взаимодействията и взаимоотношенията си в тези структури човекът овладява натрупаният до момента социален опит, формира личностните си качества (Чавдарова-Костова, С. и др., 2012).

Вторият въпрос от анкетната карта е насочен именно към факторите, обуславящи личностното формиране. Той е формулиран по следния начин: *Кои два от посочените фактори имат най-силно влияние върху формирането на личността на младия човек? (Моля, оградете буквата пред избрания от Вас отговор!)*. Този въпрос е затворен по своята същност и предполага посочването на два от изброените общо шест фактора, а именно:

- ✓ семейна среда;
- ✓ училищна среда;
- ✓ виртуална среда (интернет, социални мрежи);
- ✓ приятелска среда;
- ✓ медии (телевизия, радио, преса);
- ✓ и друго.

Изборът на факторите в анкетната карта е обусловено от значението на отделните микроструктури. В педагогическата наука училищната среда, семейната среда, приятелската среда и медиите са изведени като фактори и е подчертано тяхното съществено влияние. В последните десетилетия се поставя и важноста на виртуалната среда не само като място за общуване, но и като представяне на себе си, мислите и влиянието на останалите членове върху поведението на отделния човек. В исторически аспект появата и развитието на училището като институция е обусловено от културната среда, която изисква целесъобразно духовно и физическо развитие на всеки член на обществото. В този смисъл се изразява необходимостта от организирано образование, което се осъществява чрез училищното обучение и възпитание.

Третият въпрос от анкетната карта изследва личността-идеал на младия човек. Съдържателният анализ е в социалнопедагогически аспект на педагогическите цели и концепцията за две разновидности за представите за личността-идеал, а именно – **реалната личност и хипотетичната личност**.

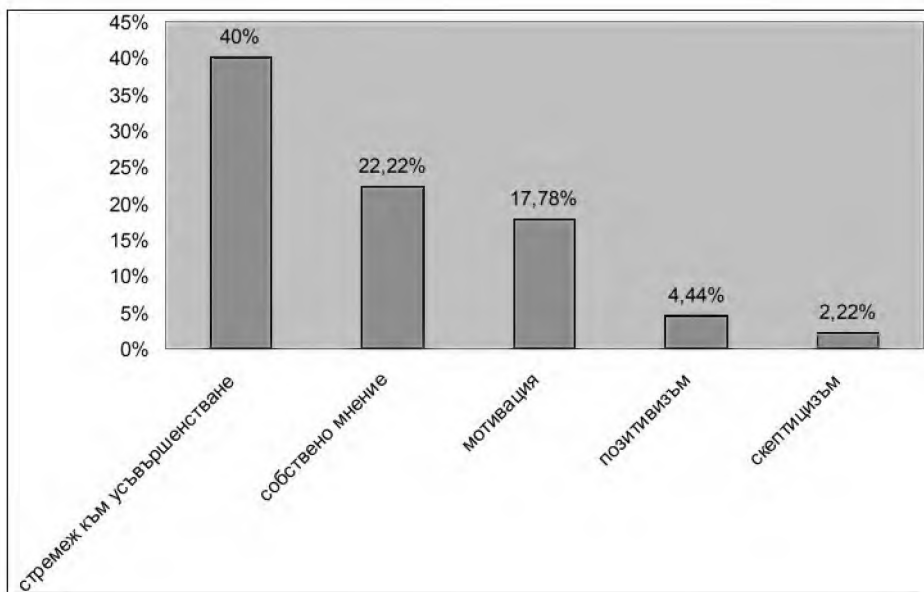
Резултати от емпиричното изследване

Основни качества, които са необходими да се формират у човека в процеса на образование

В контекста на представените концепции за педагогическата цел и значението на конкретното ѝ съдържание при формулирането като компонент в търсенето на определени качества на личността първият въпрос от анкетната карта проучва най-важните и значими качества, които трябва да се формират у младите хора в процеса на тяхното образование. Самият въпрос е формулиран по следния начин: *Какви качества трябва да се формират у младите хора в процеса на тяхното образование? (Моля, посочете качества, които според вас са най-важни и значими за човека!)*

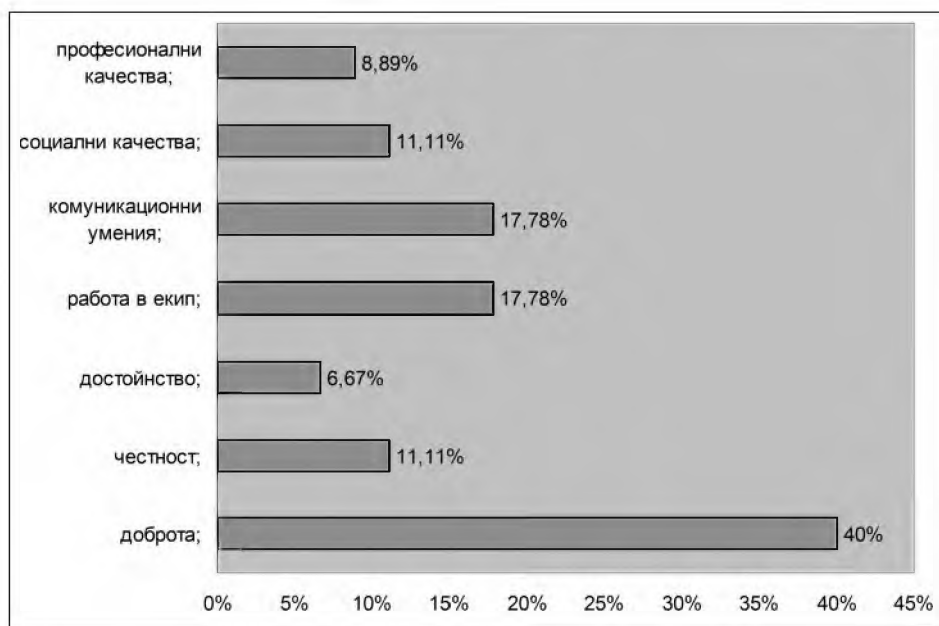
В контекста на изведената концепция чрез достигнатите резултатите от анализирането на данните се установява, че по отношение на жизнената насоченост могат да се изведат следните ключови понятия – скептицизъм, позитивизъм, мотивация, стремеж към усъвършенстване, собствено мнение. Анкетираните лица посочват, че в края на своето образование младият човек в своята социална и професионална реализация е необходимо да се стреми към непрекъснато усъвършенстване (40%), да изразява своята позиция (22,22%), да проявява мотивация на поведение (17,78%), да притежава положително отношение към реалността (4,44%), а паралелно с това фактите и събитията от действителността да се поставят под съмнение (2,22%). По-конкретно данните могат да се представят по следния начин в графика 1:

За постигането на заложената цел на научното изследване и въз основа на посочените резултати, като се отчете високият процент, могат да се определят като значими личностни качества *стремеж към непрекъснато личностно усъвършенстване, излагане на собствено мнение и мотивация*.

Графика 1. Жизнена насоченост

В съвременната педагогическа наука се акцентира на формирането в подрастващия човек на професионални и социални качества. Притежанието на добродетел, честност и достойнство обаче не губи своето значение, а напротив, и това ясно се очертава като резултат в проучването на отношението на младите хора към формирането на определени качества – 62% от тях посочват, че човек трябва да притежава доброта. Често дискутиран въпрос е този за ценностната система на младото поколение. Посочва се идеята, че ценността и това да си добър и добродетелен вероятно се превръщат във все по-незначителни. Всяко общество, от хилядолетия насам, извежда определени морални норми, които поставя като изискване за притежание от всеки човек. Понятието „добро“ има своето философско измерение, а то се отнася до неговото собствено отношение и до взаимоотношенията с останалите хора, пряко е свързано с определени нравствени качества. В хуманистичната школа доброто се поставя в пряка корелация с човечността. В този смисъл, в морален аспект добро е това, което е хуманно, носи доброта и добрина, има полза за хората и съществата, а паралелно с това води до правилно развитие и прогрес. Добродетелта е качество на личността, което не губи своята значимост, независимо от епохата, в която живее и твори отделната личност. Тя се определя като положителна и ценна характеристика, фундамент като принцип и като добра в морален аспект черта, както и морално действие. В контекста на това „доброто“ заема своето важно място и в достигнатите конкретните резултати от настоящото проучване, които се представят на графика 2. От всички анкетирани лица 40% посочват, че човек трябва да е добър.

Графика 2. Морални и комуникативни свойства

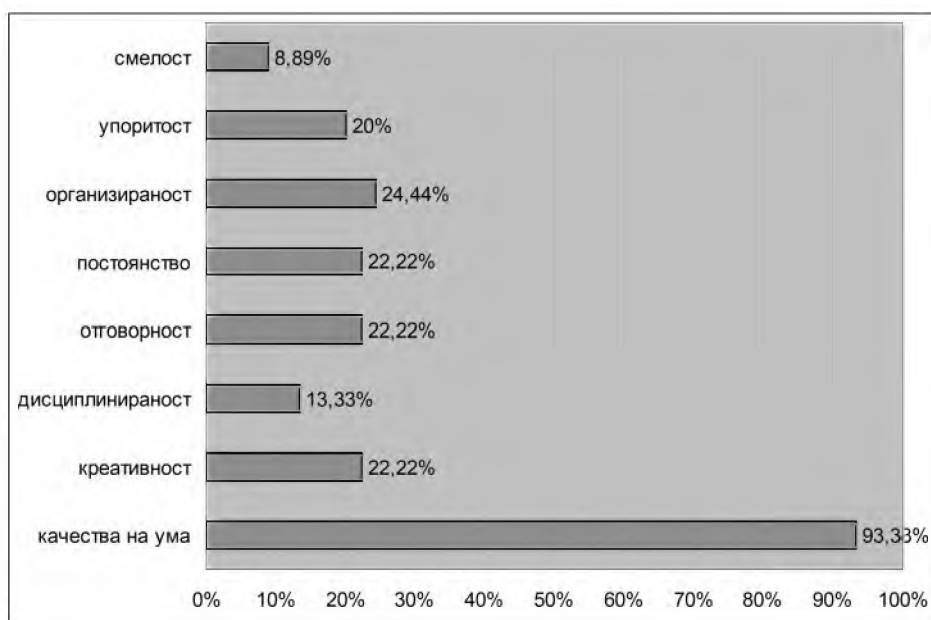
Паралелно с акцента върху формирането на определени нравствени качества, анкетираните лица подчертават значението на отделни качества на ума и извеждат важното място на интелектуалните свойства на човека. В комплексното анализиране на данните по отношение на волевите и интелектуалните свойства се извеждат следните резултати, а именно:

- 93,33% от анкетираните лица определят за важни качествата на ума и подчертават, че човек трябва да е креативен (22,22%).
- По отношение на волевите личностни качества се извеждат: организираност (24,44%), отговорност (22,22%), постоянство (22,22%), упоритост (20%), дисциплинираност (13,33%), и смелост (8,89%).

В анализа на данните прави впечатление, че анкетираните лица в настоящето научно изследване отдават голямо значение на идеята подрастващите в отделна педагогическа дейност „да се научат да мислят“, което е пряко свързано с останалите изведени качества на ума. Все по-често се дискутира и извежда значението на това в подрастващия човек да се формират качества, които са в пряка корелация с мисленето, което е основна предпоставка младият човек да изразява собствената си позиция, да отстоява принципите си, да има критичен и аналитичен поглед върху реалността, а заедно с това и основната идея за „учене през целия живот“. Конкретните данни провокират въпроса – доколко анкетираните лица считат, че те са научени да мислят? Това би могло да се определи и като идея за провеждане на други научни изследвания, посветени на този проблем.

Аристотел е онзи мислител, който още през Античността подчертава, че всяко знание трябва да е предпоставка за надграждането му. Утилитарният характер на знанията в последните десетилетия, преднамерено или непреднамерено, е изместен от идеята подрастващият като резултат от конкретна педагогическа дейност да възпроизвежда отделни натрупани знания. В този смисъл се проявява и схващането, че и при ясно дефинирана педагогическа цел качествено то осъществяване е обусловено от учебното съдържание и адекватното приложение на методите във възпитанието и обучението, защото активността от страна на ръководения субект в конкретно педагогическо явление предполага и развитието, в известна степен, на отделните качества на ума.

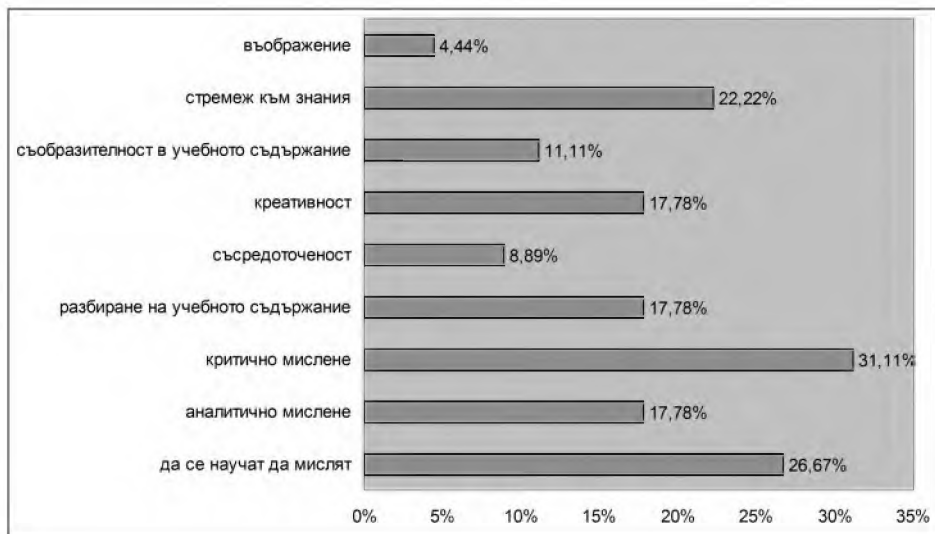
Конкретните резултати са представени на графика 3.

Графика 3. Волеви и интелектуални свойства

Мисленето е процес, който всеки човек трябва да овладее. Отделната личност в процеса на натрупване на социален опит изгражда своите структури на обяснение, начини на разбиране и стратегии за решаване на конкретни проблеми. Предварително формулираната крайна педагогическа цел обуславя избора на учебно съдържание, но преди всичко е важна предпоставка за прилагането на адекватни методи, чрез които то съзнателно да се овладее и да се даде реална възможност подрастващият да се изяви като мислещ и активна личност във възпитанието и обучението. Анкетиранията лица акцентират на формирането на критично мислене (31,11%) и като цяло подрастващият чо-

век да се научи да мисли (26,67%) и да се проявява непрекъснат стремеж към знания (22,22%). Паралелно с това те подчертават значението на: аналитично мислене (17,78%), разбиране на учебното съдържание (17,78%), съсредоточеност (8,89%), креативност (17,78%), съобразителност в учебното съдържание (11,11%), въображение (4,44%). Тяхното конкретно разпределение е визуализирано на графика 4.

Графика 4. Качества на ума

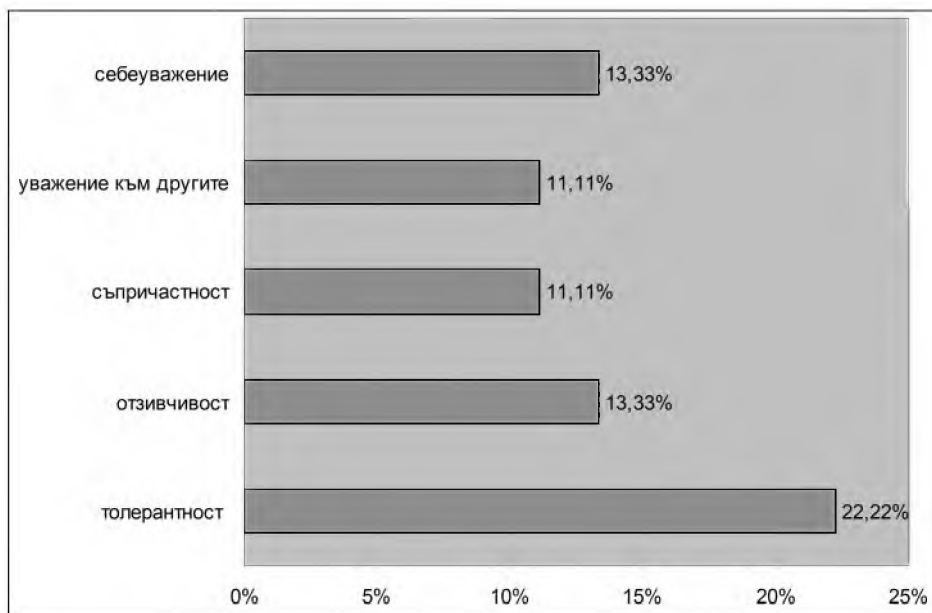
Въз основа на достигнатите резултати от анкетното проучване по отношение на волевите и интелектуалните свойства може да се изведат като най-важни следните личностни характеристики:

- качества на ума;
- организираност;
- отговорност;
- постоянство;
- креативност.

Относно емоционални-двигателни прояви на отделния човек анкетираните лица насочват вниманието и определят за значими качества на личността като: толерантност (22,22%), отзивчивост (13,33%), съпричастност (11,11%), себеуважение (13,33%) и уважение към другите хора (11,11%). Съотношението им е представено на графика 5. Отделният човек е част от дадено общество и неговата личностна и професионална реализация са в пряка зависимост от отношението му не само към действителността, но преди всичко към останалите хора, във взаимоотношенията му и общуването.

В първото десетилетие на XXI в., независимо от развитието на информационните и комуникационните технологии и киберобщуването, проявата на

посочените качества са значим признак за хуманност, присъща на човешкия индивид. Те са в зависимост и от нравствеността и ценностната система на отделния човек. В този смисъл са пряко свързани с формулировката и съдържанието на представата за „добър човек“.

Графика 5. Емоционални-двигателни прояви

В резултат на получените конкретни данни относно емоционални-двигателни прояви и за достигането на целта на научното изследване може да се изведе и определи толерантността като важно значимо качество, което да се формира като резултат в отделния индивид в процеса на образование. Понятието „толерантност“ в социалните и културните контексти описва поведение, маниери, подходи и отношения на подкрепа, разбиране и недискриминация към различния от теб човек, към малцинствени или слабо представени групи, или групи, които по някакъв начин са в неравностойно положение. То се поставя в зависимостта от това човек да се проявява като търпелив, либерален, човечен, добър, доброжелателен, добросърдечен и всеобхватен, всеостранен.

В обобщен вид, в резултат на проведеното проучване важните качества, които трябва да се формират в подрастващия човек в образованието дават възможност да се формулира следния хипотетичен модел за личност-идеал като педагогическа цел: **добър и мислещ човек, притежаващ следните най-важни личностни качества:**

- доброта;

- умение за работа в екип;
- комуникационни умения;
- интелектуални качества;
- креативност;
- отговорност;
- постоянство;
- организираност;
- толерантност;
- стремеж към усъвършенстване;
- изразяване на собствено мнение.

От гледна точка на възприетата методология следва да се посочи и обособяването на отделните личностни качества, които са представени в таблица 1.

Таблица 1. Най-важни личностни характеристики

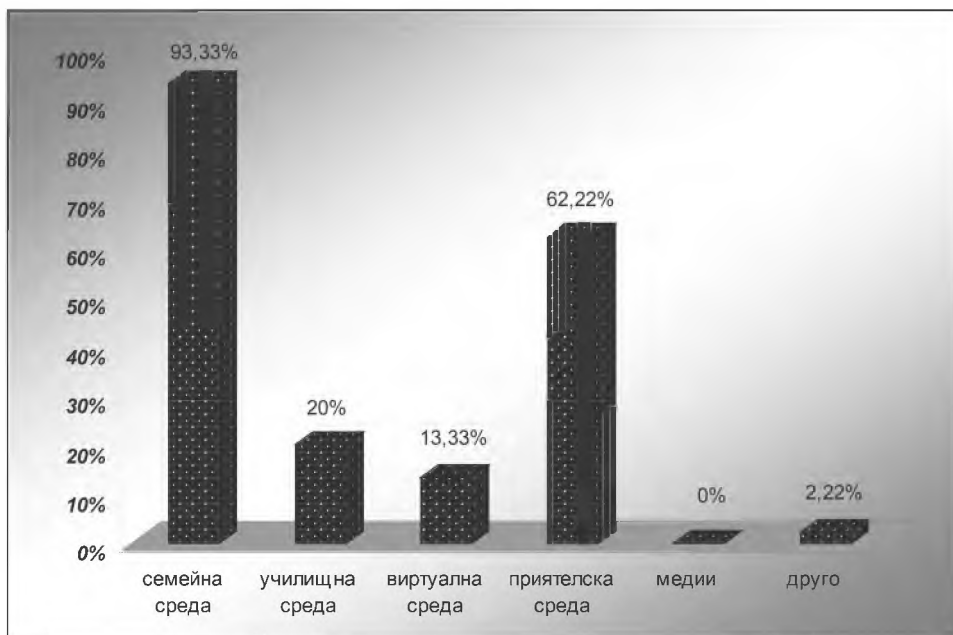
Жизнена насоченост	Морални и комуникативни свойства	Волеви и интелектуални свойства	Емоционални-двигателни прояви
✓ стремеж към усъвършенстване; ✓ собствено мнение; ✓ мотивация	✓ доброта; ✓ работа в екип; ✓ комуникационни умения	✓ качества на ума; ✓ креативност; ✓ отговорност; ✓ постоянство; ✓ организираност	✓ толерантност

Вторият въпрос от анкетата е насочен към проучване мнението на младия човек и извеждане на най-важните фактори според него от социалната среда. Въпросът е формулиран по следния начин: *Кои два от посочените фактори имат най-силно влияние върху формирането на личността на младия човек? (Моля, оградете буквата пред избора от Вас отговор!)*

Резултатът от направеното конкретно проучване показва, че според младите хора най-силно влияние върху развитието на личността на подрастващия имат **семејната** (93,33%) и **приятелската среда** (62,22%). Неочаквано за изследователя виртуалната (13,33%), а и училищната среда (20%) заемат незначителни дялове. Изненадващ е ниският процент на виртуалната среда. Едно от анкетираните лица посочва в „друго“ – „евентуални интереси/тренировки (спорт)“.

В педагогическата наука е утвърдено мястото на училището и значителното му влияние върху всеки подрастващ, но вероятно в стремежа си за промяна българската образователна система вместо максимално да приобщава подрастващия към своите цел и задачи, тя го отдалечава от себе си, което поставя под съмнение в известна степен идеята, че училището паралелно със семейството е основен фактор във формирането на отделната личност. Тези

мисли провокират формулирането на идея за търсенето на причините и отговор на въпроса защо? Конкретно резултатите са представени на графика 6.

Графика 6. Фактори, които имат най-силно влияние върху формирането на личността на младия човек

Посочените данни, получени в резултат на анкетното проучване, показват, че семейството не губи своето най-значимо място при личностното формиране на младия човек. Това представя идеята, че в съвременния „забързан свят“ родителите, независимо че нямат възможност да прекарват по-дълго време със своите деца, са основният фактор за формирането на отделната личност.

Личността-идеал на младия човек

В научното изследване е поставен проблемът за проучване на личността-идеал на младия човек, който е обхванат в третия въпрос: *Коя е Вашата личност-идеал/личност-пример и защо? (Моля, напишете!)*

Отговорите на зададения въпрос се групират по следния начин:

- баща ми – 8,89%;
- майка ми – 11,11%;
- еkleктичен идеал – 37,78%;
- творец в музикалното изкуство – 2,22%;
- автор на художествено произведение – 2,22%;

- актриса – 2,22%;
- баба ми – 2,22%;
- учителя ми – 4,44%;
- Иисус Христос – 2,22%;
- самият аз – 4,44%;
- нямам личност-идеал – 13,33%;
- без отговор – 8,89%.

Анализът на достигнатите данни показва, че голяма част от анкетираните лица (35,54%) поставят **реално съществуващата личност с изцяло положителни характеристики** за свой идеал. Изследваните лица посочват конкретни личности и аргументират своя избор, като представят техните положителни качества. Трима от общо четирима от анкетираните лица, които посочват за своя личност-идеал баща си, са от женски пол, което е интересно и се противопоставя на факт, излаган от педагогическата наука, че в много голяма степен лице от женски пол определя за своя личност-идеал представител от същия пол, и обратно. Това води до извеждане на идеята, че при своя избор човек да подражава и да се стреми да притежава определени качества дава превес на самата черта, а не толкова на отделната личност и неговата полова принадлежност. Друг важен момент е посочването от две анкетирани лица на учителя си като своя личност-идеал. Това в голяма степен обуславя и техния избор за конкретизирането на целта си професионално да се реализират в областта на образованието и самите те да станат учители, с качества към които се стремят да притежават. Конкретната обосновка на част от анкетираните лица е следната:

„Моята личност-идеал е целенасочена, спокойна и уверена в действията си, настойчива, когато се налага, и добра в отношението си към хората.“

„Моята личност-идеал е заместник-директорът на моето училище, защото за една година успя от възпитател да стане заместник-директор. Тя е човекът, благодарение на когото искам да стана учител.“

„Касандра Клеър, автор на няколко световно известни поредици. Тя е пример, че с постоянство и отдаденост човек може да остави нещо значимо.“

„Моят идеал е баща ми, защото той е най-организираният човек, когото познавам. Той никога не се отказва от целите си и винаги дава всичко от себе си.“

„Моята личност-идеал е моята майка. Защото тя е изключително силна, борбена и можеща личност. Всеотдайна до край и винаги довършва започнатото, поставяйки пред себе си нови цели. Ако след време постигна нейните резултати, ще бъда една достойна личност.“

Никой от анкетираните лица не посочва **селективен или едностранчив идеал**, както и **изцяло отрицателен идеал**.

Голяма част от анкетираните лица (37,78%) посочват **еклектичен идеал**. От получените данни следва да се изведе констатацията, че част от младите хора приемат за своя личност-идеал един сумарен модел, в голяма степен съвкупност от положителни качества на реално съществуващи личности. Ето конкретно позицията и обосновката на част от анкетираните лица:

„Вдъхновявам се от много известни, както и неизвестни личности – главно творци, хора на изкуството, но не следвам определен идеал. Не поставям граници на идеалите си, взимам по малко от всеки.“

„Аз имам повече от една личност за пример. Най-голямо вдъхновение и мотивация съм получила първо от майка ми, а след това от няколко изключителни личности от училище и университета – невероятни педагози и със специален подход в преподаването.“

„Моята личност за пример това са моите родители, защото са постигнали това, което искат и ме учат как аз да постигна своите цели.“

„Нямам конкретна личност, която да съм възприел за мой идеал, но уважавам хората, които притежават горепосочените ценности, които изброих (в отговор на въпрос 1 от анкетата, лицето посочва – търпеливост, стремеж към развитие, любов към знанието, толерантност и съпричастност към другите, любов към природата и животните – б.а.).“

„Моята личност-идеал са всички борбени жени, които сами и с много труд и мотивация постигат своите цели.“

„Мария Кюри. Защото освен, че е първата жена, получила Нобелова награда, но е и първият човек изобщо, който има две Нобелови награди за химия и физика. Образовала се е сама. Друг мой идеал е Тери Пратчет заради финансиране на изследвания за лекуване на Алцхаймер и други болести.“

„Майка ми; Гео Милев; Рада Госпожина; Майка ми е мой идеал, защото тя ме е направила каквато съм сега. Гео Милев е идеалист, борец за равноправието на хората и аз бих се борила за моите идеали, като него. Рада Госпожина ми е идеал, защото е чиста като човек и душа, и може истински да обича.“

„Нямам определен идеал, но се възхищавам на хора, които са интелигентни, умни, самостоятелни, хора, които не се страхуват да изразят и защитят позицията си, които сами с много труд са достигнали успеха си.“

В голяма степен представените качества на личността-идеал на всеки млад човек кореспондира с изведените от тях важни черти, които трябва да се формират в подрастващия човек в процеса на неговото образование, особено по отношение на целенасоченост, добродетел, уважение и подкрепа към другите, постоянство и борбеност. Определено част от тях се стремят да се превърнат в интелигентни, самостоятелни хора, които не се страхуват да отстояват принципите, възгледите и убежденията си, постигат успех с труд и проявяват уважение и подкрепа на другите хора. Конкретно качества на личността-идеал могат да се дефинират по следния начин:

- целенасоченост – 20%;
- добродетел – 17,78%;
- уважение и подкрепа към другите – 15,56%;
- постоянство – 13,33%;
- борбеност – 11,11%;
- сила – 6,67%;
- търпение – 6,67%;
- съпричастност – 6,67%;
- стремеж към лично усъвършенстване – 6,67%;
- толерантност – 6,67%;
- честност – 6,67%;
- трудолюбие – 4,44%;
- стремеж към професионално усъвършенстване – 4,44%;
- любов към природата и животните – 2,22%;
- дисциплина – 2,22%;
- принципност – 2,22%;
- упоритост – 2,22%;
- увереност – 2,22%;
- всеотдайност в действията – 2,22%;
- интелигентност – 2,22%;
- самостоятелност – 2,22%;
- изразяващ мнението си – 2,22%.

Част от анкетираните лица (13,33%) посочват, че **нямат личност-идеал**.

Някои от аргументират своята позиция по следния начин:

„Нямам конкретна личност, която да приемам за идол и на която да се стремя да подражавам. Целя да се образовам, реализирам – помагайки на поколенията след мен да се формират като добри и качествени личности, и да живеят свободно и щастливо тук.“

„Нямам пример за идеал, достатъчно ми е да постигна това, което ме удовлетворява. Не е нужно да следвам нечи чужди дела, аз искам да направя свои.“

„Нямам личност, на която да подражавам, защото според мен всички хора са различни, а и трябва да са различни и не бива да правим или да подражаваме на някого или заради някого.“

Съдържателният анализ на посочените аргументи насочва мисълта към понятието „подражание“, което вероятно анкетираните свързват с несъзнателното следване на определена личност-идеал. Основната идея на личността-идеал е изграждането на личността и формирането на определени личностни качества, но това не означава да губи своята идентичност и индивидуалност.

Две от анкетираните лица (4,44%) посочват **себе си за личност-идеал**. Ето и техните аргументи за това:

„Аз самият в най-добрата ми представа и идея за мен. Защото всеки трябва да се стреми да бъде най-добрият вариант на себе си.“

„Моята личност (идеал) е да осъзнавам моят вътрешен свят и околната среда. Искам това, защото ми доставя удоволствие.“

Посочените обосновки в някаква степен кореспондират с идеята за силен егоцентризъм и нарцисизъм, но отговор на въпроса в изследването не дава пълна възможност за интерпретирането на тези данни изцяло в тази посока.

Идеята за целесъобразност в постигането на определени стремежи

В последната си основна част анкетната карта съдържа въпроси, целта на които е да се проучи какво е житейското педагогическо мислене на младия човек относно идеята за целеполагане и целесъобразност в постигането на определени стремежи. В процеса на своето висше образование в специалност Педагогика студентите изучават учебни дисциплини, в които се анализира съдържанието на понятията „целеполагане“ и „целесъобразност“ в контекста на педагогическата телеология. При провеждане на емпиричното изследване преднамерено тези две понятия не са изяснени, защото се търси тяхното житейско педагогическо мислене.

Анализирането на получените данни от четвъртия въпрос в анкетната карта, който е *Каква е Вашата крайна цел във висшето Ви образование? (Моля, напишете!)* Резултатите показват, че 49% от анкетираните лица ще се реализират в научното направление на специалността Педагогика. Голяма част от тях посочват, че тяхната цел е не само да се реализират като учители, но и да се превърнат в полезни хора на себе си и на обществото, да работят за усъвършенстването на образователната система и в своята работа да мотивират децата да творят. Останалите 51% от анкетираните лица посочват, че тяхната крайна цел във висшето им образование е да усъвършенства себе си като личност.

Петият въпрос в анкетната карта е *Как конкретно ще постигнете посочената цел?* Неговата цел е да проучи доколко младият човек е наясно относно идеята за целесъобразност в постигането на определени стремежи и цели. Той кореспондира с четвъртия въпрос, при който се формулира крайна цел във висшето си образование. Анализът на данните показва, че младият човек насочва своите мисли към качествата, които трябва да прояви, без да акцентира на конкретно целеполагане и целесъобразни дейности. Само трима от общия брой анкетираните лица (45) посочват, че все още нямат конкретен план за действие, за да достигнат целесъобразно своята цел. Независимо от това може да се приеме и определи като адекватно, че при постигането на определена цел е необходимо проява на устойчива воля и значението на самото учене като процес за личностно развитие (37,78%) и полагане на труд (26,67%).

Определят се като важни и проявата на желание (22,22%), постоянство (20%), усилия (20%). Конкретно данните са следните:

- с *учене* – 37,78%;
- с *труд* – 26,67%;
- с *желание* – 22,22%;
- с *постоянство* – 20%;
- с *усилия* – 20%;
- с *упоритост* – 11,11%;
- с *целеустременост* – 8,89%;
- със *старание* – 6,67%;
- с *отговорност* – 4,44%;
- с *подкрепа от близки и преподаватели* – 4,44%;
- с *отдаденост* – 4,44%;
- с *интерес* – 4,44%;
- с *анализиране на наученото* – 2,22%;
- с *емоция* – 2,22%;
- със *стремеж към най-доброто* – 2,22 %.

Получените резултати показват, че младият човек не е наясно с идеята за целесъобразността, която означава определена последователност на действията на човека, който въз основа на своята мотивация да достигне до постигането на конкретна цел. Целенасочеността е характеристика и нагласа на личността, която се проявява в решителност и настойчивост в поведението на човек. Тя е свързана с разбирането на перспективите, точно планиране и отговорност. Достигането на определена крайна цел предполага мотивация и воля, на което анкетираните лица вярно акцентират, но паралелно с това важно място заема изпълнението на по-малки тактически и ситуативни цели.

Заклучение

Всяка историческа епоха поставя своите изисквания към отделната личност и това особено се проявява в съдържанието на педагогическата цел, която е обусловена от социалното, културното, политическото и икономическото развитие на дадено общество. В съвременния свят, с нарастването и усложняването на отделните основни и надстроечни компоненти, семейството запазва своето важно място при изграждането на конкретния човек. Изведените резултати в научното изследване относно основните и значими фактори във личностното формиране, дори и в малка степен поради обема на изследваните лица, показва, че училището като фактор намалява своето значително влияние.

Педагогическата дейност и взаимодействието с постоянно развиващия се човек и формирането на интелектуални, нравствени, социални и професио-

нални качества са фундамент на успешна реализация в настоящия и бъдещия живот. Концепцията за духовно-богат и успешен човек се явява важно социално изискване и значима педагогическа цел на съвременното възпитание и обучение. Младият човек в своето индивидуално развитие е целенасочен да се формира в нравствена, интелигентна, самостоятелна, отговорна и креативна личност, която не се страхува да отстоява принципите, възгледите и убежденията си, постига успех с труд и проявява уважение към себе си и другите хора. Това пряко кореспондира с концепциите в педагогическата наука по отношение на съдържанието на крайната педагогическа цел, както и със заложените цели за предучилищното и училищното образование в нормативната уредба на българската образователна система. Паралелно с това се доказва и поставената работна хипотеза на настоящето научно изследване, че в определена степен външно формулираната педагогическа цел съответства на идеята за основните ѝ компоненти в схващанията на младия човек, което съдейства за приобщаването му и реализацията ѝ. Въз основа на достигнатите резултати се формулира един хипотетичен модел на добра и мислеща личност-идеал, която да се осъществи в образованието. Представеният хипотетичен модел на личност-идеал като педагогическа цел съдържа значимите личностни качества и показва, че в реалността съществуват непреходни ценности, а това предполага, че по своята същност крайната педагогическа цел се характеризира с константност и динамичност. Акцентирането на развитието на интелектуални качества предполага извеждането на важното място не само на ясно и точно формулирана педагогическа цел, но и подчертава нейния статус и определянето ѝ като детерминанта по отношение на избора на: учебно съдържание, адекватни методи и средства за нейното постигане и превръщането ѝ в качествен резултат.

И ако в голяма степен младият човек е целенасочен в своите мисли и поведение, един от формулираните изводи в емпиричното научно изследване насочва към проблема за неясност в съзнанието му относно значението на идеята за целесъобразност. В контекста на това е възможно извеждането на два основни въпроса в педагогическата наука, а именно – в педагогическата дейност и взаимодействие насочва ли се вниманието на подрастващия към значението на адекватна с действителността цел и в каква степен се изяснява съдържанието на понятията „целенасоченост“ и „целесъобразност“? С това настоящето научно изследване би могло да провокира нови проучвания в проблематиката на педагогическата телеология, но в аспект и от гледна точка на най-важния субект в образованието, който е подрастващият.

ЛИТЕРАТУРА

- Бердяев, Н. (1994) Предназначението на човека. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Бижков, Г. и В. Краевски (1999) Методология и методи на педагогическите изследвания. София-Москва: Аскони-издат, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Брезинка, В. (1994) Възпитателни цели: константност, промяна, бъдеше. – В: Компас: Чуждестранни педагогически публикации, кн. 5 и 9. София: Рекламно-издателска къща „Литера“.
- Български тълковен речник (1994) София, Наука и изкуство.
- Десев, Л. (1999) Педагогическа психология. София, Аскони-издат.
- Закон за предучилищното и училищното образование (2015) – *Държавен вестник*, бр. 79.
- Иванов, Ив. (2004) Теории на образованието. Шумен, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Нисбет, Дж. (1994) „Мислещото“ учебно съдържание. – В: Компас: Чуждестранни педагогически публикации, кн. 3. София, Рекламно-издателска къща „Литера“.
- Попов, Л. (2006) Обектът на педагогиката. София, Издателска къща „Даниела Убенова“.
- Радев, П. (2013) Енциклопедия на науките за образованието. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Радев, П. (2000) Тематичен енциклопедичен наръчник по историческа педагогика. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Радев, П. (2000) Тематичен енциклопедичен наръчник по систематична педагогика. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Философски речник (2009) София, Книгоиздателска къща „Труд“.
- Хербарт, Й. (1990) Избрани педагогически произведения. София. Народна просвета.
- Цветков, Д. (1988) Общата педагогика като наука и учебен предмет. София.
- Чавдарова-Костова, С. и др. (2012) Педагогика. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Чакъров, Н. (1971) Педагогиката като наука. София.
- Чакъров, Н. (1980) Педагогическото взаимодействие. София.
- Littky, D. (2014) Big Picture. <http://www.ascd.org/publications/books/104438/chapters/The-Real-Goals-of-Education.aspx>.

Постъпила януари 2017 г.

Рецензент: проф. д-р Любомир Попов

АНКЕТНА КАРТА

Уважаеми колеги,

Анкетата, в която ви моля да вземете участие, е с научноизследователска цел, а именно да проучи разбирането на младите хора за значимите качества, като педагогическа цел, които са необходими да се формират у човека в педагогическата дейност и взаимодействие, кои фактори имат голямо влияние върху личностното му развитие и в каква степен пред младия човек е идеята за целесъобразност в постигането на определени стремежи.

Моля, следвайте инструкциите към всеки въпрос за начина на попълване на отговора.

Анкетата е анонимна – събраната информация ще бъде обработвана в общен вид.

Предварително благодаря за отзивчивостта!

1. Какви качества трябва да се формират у младите хора в процеса на тяхното образование?

(Моля, посочете качества, които според вас са най-важни и значими за човека!)

.....

.....

.....

.....

.....

2. Кои два от посочените фактори имат най-силно влияние върху формирането на личността на младия човек?

(Моля, оградете буквата пред избрания от Вас отговор!)

а) семейната среда

б) училищната среда

в) виртуалната среда (интернет, социални мрежи)

г) приятелската среда

д) медии (телевизия, радио, преса)

е) друго *(посочете го)*

3. Коя е Вашата личност – идеал/личност – пример и защо? *(Моля, напишете!)*

.....

.....

.....

.....

4. Каква е Вашата крайна цел във висшето Ви образование? *(Моля, напишете!)*

.....

.....

.....

5. Как конкретно ще постигнете посочената цел? *(Моля, напишете!)*

.....

.....

.....

.....

.....

6. Вашият пол е:

(Моля, оградете буквата пред избора от Вас отговор!)

а) мъж

б) жена

7. Вашата възраст е:

(Моля, напишете!)

8. Вие сте студент от специалност

(Моля, напишете!)